

ΕΚΑΤΟΜΠΟΛΙΣ ΚΡΗΤΗ

Ἡ Κρήτη τῆς Ἰλιάδας εἶναι «ἐκατόμπολις» (Β 649), ἐνώ ἡ Κρήτη τῆς Ὀδύσειας ἔχει «ἐννήκοντα πόλεις» (τ 174). Σχολιαστές τῶν ἐπῶν καί ἄλλοι νομίζουν ὅτι πρόκειται γιά μιὰ διαφορά στόν ἀριθμό τῶν κρητικῶν πόλεων καί οἱ ἀπόψεις τους ἐνδιαφέρουν. Ὁ Εὐστάθιος (I, 313, 30 κ.έ.) γράφει: «Ἐκατόμπολις δὲ ἡ Κρήτη λεγομένη ἐνταῦθα, ἐνενηκοντάπολις ἐν τῇ Ὀδυσσεΐα ποιεῖται. καί οἱ μὲν φασιν, ὅτι ἀληθῶς ἐκατόμπολις μὲν ἦν κατὰ τὴν ἐνταῦθα ἱστορίαν. Λεῦκος δέ, οὗ καὶ Λυκόφρων μὲννηται, δέκα πόλεις ἐπόρθησεν ἀποστατήσας καὶ ἐπαναστὰς τῷ Ἰδομενεΐ. ὅθεν ἐν τῇ Ὀδυσσεΐα ἐννήκοντα πόλεις ἔχειν ἡ Κρήτη λέγεται. ἄλλοι δὲ εἶπον, ὅτι ἐκατόμπολιν ὁ ποιητὴς τὴν Κρήτην εἰπὼν τὸ ἐφ' ἑαυτοῦ εἶπεν, ἦγουν τὸ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν, ἐν αἷς αὐτὸς περιῆν· ἐπὶ μέντοι τῶν Τρωϊκῶν ἐννήκοντα ἦσαν. Ἀλθαιμένης δέ, φασίν, ἐκπεσὼν Ἄργους ἔκτισε τὰς δέκα ἢ καί, ἄλλως εἰπεῖν, μετὰ τὰ Τρωϊκὰ ἐπεκτίσθησαν δέκα, ὡς ἱστορεῖ Ἐφορος. ὥστε κατὰ τούτους πρὸ μὲν τοῦ Ὀμήρου ἐννήκοντα ἦσαν, εἴτε Λεύκου πολιορκήσαντος τὰς δέκα, εἴτε καὶ ἄλλως πως, ἐπὶ δὲ τοῦ Ὀμήρου ἐκατόν»¹. Τὸ σχόλ. Α στοῦ Β 649 δίνει μιὰ ἄλλη ἐρμηνεία: «ἐκατόμπολιν ἀντὶ τοῦ πολύπολιν, ἢ ἐπὶ τὸν σύνεγγυς καὶ ἀπαρτίζοντα ἀριθμὸν κατενήνεκται νῦν, ἐν Ὀδυσσεΐα δὲ τὸ ἀκριβὲς ἐξενήνοχεν»².

Ἡ ἐκδοχὴ τῆς Ἰλιάδας ἐπέδρασε σὲ ἀρχαίους συγγραφεῖς, ὅπως βλέπομε στόν Εὐριπίδη (ἀπόσπ. 472 Nauck, ἀνάσσειον/Κρήτης ἐκατομπτολιέθρου), Πλίνιο (Hist. Natur. 4, 58, Creta centum urbium clara) καὶ στόν Στράβωνα (Γεωγρ. 8.4.11, Ἐκατόμπολις δὲ ἡ Λακωνικὴ τὸ παλαιόν, καθὰ καὶ ἡ Κρήτη λέγεται), καὶ σὲ νεώτερους ἐρευνητές³. Ἄλλοι σχολιαστές τοῦ ὁμηρικοῦ κειμένου ἀναφέρουν ἀπλῶς τὰ χωρία αὐτὰ⁴ ἢ τὰ παραλείπουν⁵. Σύμφωνα μὲ τὸν P. Waltz ὁ ἀφηγητὴς, στό τ 174, χρησιμο-

1. Βλ. καὶ Στράβ., Γεωγρ. 10.4.15 (Γιά τίς πηγές τοῦ Στράβωνα σχετικὰ μὲ τίς παρατηρήσεις του στόν Κατάλογο Νεῶν δλ. B. Niese, «Apolodors Commentar zum Schiffskatalog als Quelle Strabo's», *Rhein. Mus.* 32, 1877, 267 κ.έξ.). Σύμφωνα μὲ μιὰ ἄλλη ἀποψη (σχολ. V στό τ 174) οἱ δέκα πόλεις καταστράφηκαν ἀπὸ τὸν Ἰδομενεά καὶ ὄχι ἀπὸ τὸν Λεῦκο. Ὁ P. Faure, «La Crète aux sept villes», *Κρητ. Χρον.* Π' (1959), σ. 216, ἀποδίδει τὴν καταστροφὴ τῶν κρητικῶν πόλεων σπὴ δωρικὴ κατάκτηση.

2. Βλ. καὶ τὸ σχετικὸ σχολ. στό τ 174, «οὐχ ὠρισμένως ἐκατόν πόλεις ἔχουσαν, ἀλλ' ἀντὶ τοῦ πολλάς», κτλ.

3. Βλ. λ.χ. Γ. Μιστριώτη, Ὀμήρου Ἰλιάς, τ. I, ἐν Ἀθήναις 1895, σ. 200, «ὁ ἀριθμὸς ἐκατόν ἐλέχθη μόνον διὰ τὴν στρογγυλότητα», καὶ Ameis - Hentze - Cauer, *Homers Odyssee*, Leipzig - Berlin 1911, σ. 13 «B 649 mit runder Zahl ἐκατόμπολις».

4. Βλ. G.S.Kirk, *The Iliad: A Commentary* I, Cambridge 1985, 224, «Crete has 90 towns, not 100, at Od. 19, 174».

5. Πρὸβλ. Leaf-Bayfield, *Homer Iliad*, I, σ. 318, Monro, *Homer Iliad*, I, 273.

ποιεί σκόπιμα τόν αριθμόν «ένενήντα» γιά νά δώσει κάποια ἀληθοφάνεια στά λόγια του⁶, ἀλλά ἡ ἀληθοφάνεια τοῦ ἥρωα ἀφηγητῆ ἐξαρτᾶται ἀπό ἄλλους παράγοντες⁷. Εὐκόλα μπορούμε ἐπίσης νά ποῦμε ὅτι καί τά δύο χωρία ἀπλῶς δηλώνουν τό πλήθος τῶν κρητικῶν πόλεων⁸ καί μάλιστα σήμερα πού εἶναι γνωστόν, ἀπό τίς ἀρχαιολογικές ἐρευνες, τίς ἐπιγραφές καί ἀπό ἄλλες πηγές, ὅτι ὁ ἀριθμός τῶν κρητικῶν πόλεων ἦταν πράγματι μεγάλος. Καί στό ἴδιο τό ἔπος ἔχομε ἄλλωστε ἀρκετά στοιχεῖα πού συνηγοροῦν γιά τήν ἀποψη αὐτή, ὅπως ἡ παρουσία κρητικῶν ἀρχηγῶν γύρω ἀπό τόν Ἴδομενέα (Γ 231) καί ἡ συμμετοχή στόν πόλεμο μέ ὀδοήντα πλοῖα (Β 652)⁹.

Δέν πρέπει νά μᾶς διαφεύγει τό γεγονός ὅτι στό Β 649 ὁ ποιητής χαρακτηρίζει τήν Κρήτη, δέν ἀπαριθμεῖ τίς πόλεις της¹⁰. Ὁ ποιητής δέ χρησιμοποιοῖ ἓνα ἀριθμητικό μέ τό οὐσιαστικό, ὅπως στήν Ὀδύσσεια ἢ στόν *Κατάλογο Νεῶν*, πού ἀναφέρεται σέ ἀριθμούς πλοίων ἢ ἀνδρῶν¹¹, πράγμα πού σημαίνει ὅτι μπορεῖ ν' ἀντιμετώπισε μετρικά πρόβληματα¹² ἢ, τό πιθανότερο, δέν εἶχε σκοπό νά καθορίσει (μέ τόν τρόπο αὐτό;) τόν ἀριθμό τῶν κρητικῶν πόλεων.

Ἡ ἐρμηνεία τοῦ «ἐκατόμπολις», πού εἶναι ἀπαξ λεγόμενον στόν Ὅμηρο, ἀπαιτεῖ ἰδιαίτερη προσοχή. Τό «ἐκατόν» δέ σημαίνει πάντα «ἐκατό» στά σύνθετά του καί σέ μερικές περιπτώσεις ἡ ἐρμηνεία του εἶναι προβληματική. Τό πλησιέστερο σύνθετο στό «ἐκατόμπολις Κρήτη» εἶναι «ἐκατόμπυλοι Θῆβαι» (Ι 383). Εἶχε ἡ αἰγυπτιακή Θῆβα ἑκατό πύλες; Σύμφωνα μέ τό σχόλ. Τ στό Ι 383, «τό δέ ἄστν εἶχεν... καί πύλας ἑκατόν». Ὁ Εὐστάθιος (Ι, 660) παραπέμπει στόν Ἡρόδοτο καί σημειώνει «οὐ μόνον αὐταί (δηλαδή αἱ Θῆβαι), ἀλλά καί ἡ Βαβυλῶν ἑκατόμπυλος ἦν»¹³. Ὁ Διόδ. Σικελιώτης γράφει (Ι, 45), «ἔνιοι δέ φασιν οὐ πύλας ἑκατόν ἐσχηκέναι τήν πόλιν ἀλλά πολλὰ καί μεγάλα προπύλαια τῶν ἱερῶν, ἀφ' ὧν ἑκατόμπυλον ὠνομάσθαι, καθαπερεῖ πολύπυλον». Ὅστε λύνεται βέβαια τό πρόβλημά μας μέ μιά ἀπλή ἀναφορά στήν «ἐπική ὑπερβολή»¹⁴.

6. Βλ. «L'exagération numérique dans l'«Iliade» et dans l'«Odyssee»», *Revue des Études homériques* 3 (1933), σ. 20 ὑποσ. 5. Ὁ Stanford, *The Odyssey of Homer*, ΙΙ, σ. 321, δέχεται, παραδόξως, τήν ἀποψη αὐτή: «In II. 2, 649 Crete is more vaguely described as «hundred-citied». The more precise number here (δηλαδή στό τ 174) adds to the verisimilitude of O's fiction».

7. Βλ. τή μελέτη μου, «Why is Odysseus' Tale Narrated in the First Person?» *Πλάτων* 32 (1980), σ. 341 κ. ἐξ.

8. Βλ. Μάρθα Ἀποσκίτου, «Κρήτη καί Ὅμηρος», *Κρητ. Χρον.* ΙΔ' (1960), σ. 154.

9. Ὑπάρχουν, ὅπως εἶναι γνωστό, πολλές ἐνδείξεις ὅτι ὁ ποιητής ἦταν καλά πληροφορημένος γιά τά κρητικά πράγματα.

10. Αὐτό πέρασε νομίζω ἀπαρατήρητο, ἂν κρίνει κανεῖς ἀπό τό «ἐνενηκοντάπολις» τοῦ Στράβωνα καί τοῦ Εὐστάθιου: «τοῦ δέ ποιητοῦ τό μὲν ἑκατόμπολιν λέγοντος τήν Κρήτην, τό δέ ἐνενηκοντάπολιν» (Στραβ. 10.4.15), «Ἐκατόμπολις δέ ἡ Κρήτη λεγομένη ἐνταῦθα, ἐνενηκοντάπολις ἐν τῇ Ὀδυσσεΐα ποιεῖται» (Εὐστ. Ι, 313. 30 κ. ἐξ.).

11. Πρὸβλ. Β 509-510, πενήντα νέες/κούροι Βοιωτῶν ἑκατόν καί εἴκοσι δαῖνον, στ. 576 ἑκατόν νεῶν ἤρχε κρείων Ἀγαμέμνων, κτλ.

12. Ὁ G. Huxley, «Numbers in the Homeric Catalogue of Ships», *GRBS* 7 (1969), σ. 313 κ. ἐξ., ἔδειξε ὅτι ὁ ποιητής μπορούσε νά ξεπεράσει τίς δυσκολίες πού δημιουργοῦσαν ὀρισμένα ἀριθμητικά. ὅπως τό «ἑβδομήκοντα», στή δομή τοῦ στίχου.

13. Βλ. Ἡροδ. Ι, 179, 3, «πύλαι δέ ἐνεστάσι περίξ τοῦ τείχεος ἑκατόν, χάλκεια πᾶσαι, καί σταθμοί τε καί ὑπέρθυρα ὡσαύτως». Παρατηροῦμε ὅτι ὁ ἱστορικός χρησιμοποιοῖ τό ἀριθμητικό «ἐκατόν», ἐνῶ ὁ Εὐστάθιος τό «ἐκατόμπυλος» σάν νά μήν ὑπῆρχε διαφορά.

14. Βλ. P. Gilbert, «Homère et l'Égypte», *CP* 27 (1939), σ. 47.

Τό «ἐκατόν» μπορεί νά δηλώνει «πάρα πολύ»¹⁵, ὅπως φαίνεται καί ἀπό τό «πολύ-πολιν» τῶν ἀρχαίων σχολίων, ἀλλά κάθε περίπτωση πρέπει νά ἐξετάζεται χωριστά. Ἐν π.χ. τό «ἐκατόμπεδον» στό Ψ 164 σημαίνει «ἐκατό» πόδια καί ὄχι «πάρα πολλά», ἀφοῦ καθορίζει τά ὄρια τῆς ταφικῆς πυρᾶς τοῦ Πατρόκλου, τό «ἐκατόμβη» στό Ζ 115 δέ σημαίνει «ἐκατό» βόδια. Ἐπίσης τούς στίχους 93, 274 καί 308 μαθαίνομε ὅτι πρόκειται γιά δώδεκα βόδια. Ὁ Ἐκτορας μποροῦσε βέβαια νά μιλήσει κάπως γενικά καί ἀόριστα στούς συμπολεμιστές του γιά τήν ἀποστολή πού τοῦ εἶχε ἀνατεθεῖ (στ. 86 κ.έ.) καί γι' αὐτό λέει «δαίμοσιν ἀρήσασθαι, ὑποσχέσθαι δ' ἐκατόμβας». Δέν μποροῦσε ὅμως νά τούς πεί κάτι πού δέ θά γινόταν ἢ κάτι ἐντελῶς διαφορετικῶς ἀπ' αὐτό πού θά γινόταν, γιατί φυσικά οἱ συμπολεμιστές του θά μάθαιναν ἀργότερα τήν ἀλήθεια. Ἡ ἐντολή τοῦ Ἐλένου (στ. 90 κ.έ.), πού μετέφερε ὁ Ἐκτορας στή μητέρα του (στ. 269 κ.έ.), ἦταν σαφής στό σημεῖο αὐτό: οἱ Τρωαδίτισσες θά προσεύχονταν στήν Ἀθηνᾶ (ὄχι «δαίμοσιν») καί θά τῆς ὑπόσχονταν δώδεκα βόδια («δυοκαίδεκα βοῦς») γιά νά κρατήσει τό Διομήδη μακριά ἀπό τά τείχη τῆς Τροίας.

Ἡ «ἐκατόμβη» (ἐκατόν+βοῦς) δηλώνει ἕναν ἀριθμό, μικρό ἢ μεγάλο, βοδιῶν ἢ ἄλλων ζώων¹⁶. Ὁ Εὐστ. (I, 49 κ.έ.) σημειώνει ὅτι ἡ «ἐκατόμβη» εἶναι «θυσία ἐξ ἐκατόν δηλονότι κυρίως βοῶν» καί συμπληρώνει «καταχρηστικῶς μέντοι καί ἡ ἐξ ἐκατόν ζώων... καί τό ἐκατόν ἀντί τοῦ πολλά νοήσαντες ἐκατόμβην φασι τήν ἐκ τῶν πολλῶν ἀπλῶς ζώων». Στήν παραπάνω περίπτωση ὁ ἀριθμός εἶναι συγκεκριμένος, ὅπως εἶναι καί στό γ 5 κ.έ. Οἱ Πύλιοι θυσιάζουν στόν Ποσειδῶνα: ἐννέα πόλεις, κάτω ἀπό τήν ἡγεμονία τοῦ Νέστορα (B 591 κ.έ.), προσφέρουν ἐννέα ταύρους¹⁷ ἢ κάθε μιά, δηλαδή ὀγδόντα ἕνα ταύρους συνολικά. Ἐπιπλέον στή θυσία αὐτή, στήν ἐπίκλησή του, ὁ Νέστορας μιλεῖ γιά «ἐκατόμβη» («ἀγακλειτῆς ἐκατόμβης», στ. 59).

Στήν ἀρχή τά σύνθετα τοῦ ἐκατό δήλωναν, φαίνεται, τόν πραγματικό ἀριθμό καί μερικά ἀπ' αὐτά διατήρησαν τήν ιδιότητά τους¹⁸, ἐνῶ ἄλλα τήν ἔχασαν, ὅπως δείχνει ἡ σημασία τῆς «ἐκατόμβης» στά παραπάνω παραδείγματα¹⁹. Πρέπει ἐπίσης νά μήν ξεχνοῦμε ὅτι ἄλλα σύνθετα, ὅπως τό «ἐκατόμβη», χρησιμοποιήθηκαν ἀπό τούς ποιητές, ἐνῶ ἄλλα δημιουργήθηκαν ἀπ' αὐτούς καί στήν κατηγορία αὐτή ἀνήκουν τά «ἐκατόμπολις» καί «ἐκατόμπυλος». Εἶναι δύσκολο, ἂν ὄχι ἀδύνατο, νά φαντασθεῖ κανεῖς τή χρήση τους ἔξω ἀπό τό ἔπος. Στό χῶρο τῆς καθημερινῆς ζωῆς δέν ὑπῆρχαν σίγουρα ἀντικείμενα ἀναφορᾶς: οὔτε ἀνάκτορα ἢ ναοί μέ ἐκατό πύλες (οὔτε «πάρα πολλές»)²⁰, οὔτε ὁμοσπονδίες μέ ἐκατό πόλεις, παρά μόνο ὀνομαστές

15. Βλ. Liddell-Scott, *Gr. Engl. Lex.*, s.v. ἐκατόν, «in compds. freq. loosely for very many».

16. Βλ. π.χ. A 315-16, ἔρδον δ' Ἀπόλλωνι τελέεσσας ἐκατόμβας/ταύρων ἢ δ' αἰγῶν, κτλ.

17. Ὁ ποιητής ἔχει, ὅπως εἶναι γνωστό, μιά ιδιαίτερη προτίμηση γιά τόν ἀριθμό ἐννέα (πρβλ. Stanford, *ἔ.ἀ.*, σ. 249).

18. Ὁ μυθολόγος τοῦ Βριάρεω εἶχε σίγουρα ὑπόψη του ἕνα καθορισμένο ἀριθμό χειρῶν, πού δηλώνει τό «ἐκατόγχειρον» (A 402). Καθορισμένος ἦταν ἐπίσης καί ὁ ἀριθμός τῶν θέσεων τῶν κωπηλατῶν ἐνός-πλοίου· δέν κατασκεύαζε κανεῖς ἕνα πλοῖο μέ «πολλές» ἢ «πάρα πολλές» θέσεις κωπηλατῶν ἀλλά μέ ἕνα συγκεκριμένο ἀριθμό, ἀκόμη κι ὅταν τό ὀνόμαζε «πολύζυγος» (B 293).

19. Γιά τήν «ἐκατόμβη» στή Μυκηναϊκή ἐποχή βλ. J. Chadwick, *Documents in Mycenaean Greek*, 2nd ed. Cambridge 1973, σ. 119.

20. Διαφέρει βέβαια τό «ἐπτάπυλος» τῆς βοιωτικῆς Θήβας (Δ 406, λ. 263).

πόλεις, ισχυρές, πλούσιες κτλ.²¹.

Οἱ ἔπικοί δημιούργησαν μιὰ γλῶσσα πού προσάρμοσαν στίς στιχουργικές ἀνάγκες καί κινήθηκαν βασικά μέσα σέ καθορισμένα πλαίσια, ἀλλά δέν ἔδλεπαν πάντα τίς λέξεις (λογότυπους) σάν «ὑλικό»²². Γιά τό «ἐκατόμπολις» δέν ὑπάρχει ἕνας ἐναλλακτικός τύπος «πολύπολις», ὅπως γιά τό «ἐκατόζυγος» (Υ 247) ὑπάρχει τό «πολύζυγος» (Β 293), καί τό ἴδιο ἰσχύει καί γιά τό «ἐκατόμπυλος». Αὐτό θέβαια δέ σημαίνει ὅτι τό πρῶτο δέν μπορεῖ νά ἔχει τή σημασία τοῦ δευτέρου (ὅπως φαίνεται καί ἀπό τά σχόλια). Ἐν ὅμως τό «πολύζυγος» ἦταν, σημασιολογικά, ἐναλλακτικός τύπος τοῦ «ἐκατόζυγος»²³, θά ἔπρεπε νά ὑπάρχει κι ἕνα «πολύπολις» ἢ «πολύπυλος». Ἡ «ἐκατόμυθος» δέν μπορούσε νά εἶναι πάντα μιὰ «ἐκατόμυθη», ἀκόμη καί ὅταν χρησιμοποιοῦσε κανεῖς τή λέξη αὐτή. Εἶχε ὅμως ἡ Κρήτη ἕκατό πόλεις καί ἡ Θήβα ἕκατό πύλεις; Ἐν ὁ ποιητής ἤθελε νά δηλώσει ἀπλῶς τό πλήθος τῶν πόλεων ἢ τῶν πυλῶν ἀντίστοιχα, μπορούσε νά τό κάμει μέ τά ἐκφραστικά μέσα πού εἶχε στή διάθεσή του.

Τό «ἐκατόζυγος» («νηῦς») μπορεῖ νομίζω νά μᾶς ὀδηγήσει στή σωστή ἐρμηνεία τοῦ «ἐκατόμπολις» (Κρήτη). Στό συγκεκριμένο χωρίο τῆς Ἰλιάδας ὁ Αἰνείας βρῖσκεται ἀντιμέτωπος μέ τόν Ἄχιλλέα καί, μεταξύ ἄλλων, τοῦ λέει (στ. 244 κ.έ.):

ἀλλ' ἄγε μηκέτι ταῦτα λεγόμεθα νηπίτιοι ὦς,
ἔσταότ' ἐν μέσση ὑσμίνῃ δηιοτήτος.
ἔστι γάρ ἀμφοτέροισιν ὀνειδέα μυθήσασθαι
πολλά μάλ', οὐδ' ἂν νηῦς ἐκατόζυγος ἄχθος ἄροιτο.

Προφανῶς ὁ Αἰνείας δέ θέλει νά δηλώσει, μέ τό «ἐκατόζυγος», τόν ἀριθμό τῶν θέσεων τῶν κωπηλατῶν²⁴, ἀλλά τό μέγεθος τοῦ πλοίου: ἀκόμη κι ἕνα τέτοιο πλοῖο (δηλαδή τόσο μεγάλο) δέ θά μπορούσε νά σηκώσει τό βάρος τῶν προσβολῶν πού εἶχαν νά ποῦν ὁ ἕνας στόν ἄλλο. Καταλαβαίνομε καλύτερα τό πνεῦμα τοῦ Αἰνεία (καί ἔμμεσα φυσικά τοῦ ποιητή) ἂν λάβομε ὑπόψη ὅτι τά πλοῖα αὐτά ἦταν σπάνια, ἂν ὑπῆρχαν²⁵, καί κανονικά εἶχαν λιγότερες θέσεις²⁶ καί ἦταν δηλαδή μικρότερα.

Ἐν ὁ Αἰνείας ἔλεγε «πολύζυγος» ἀντί «ἐκατόζυγος», ὁ Ἄχιλλέας (καί ἔμμεσα ὁ ἄκροατής τοῦ Ὀμήρου ἢ ὁ σημερινός ἀναγνώστης) θά καταλάβαινε ὅτι ἔννοοῦσε ἕνα πλοῖο μέ πενήντα λ.χ. κωπηλάτες. Ἐνα τέτοιο πλοῖο θά ἦταν «πολύζυγος» συγκριτικά μέ ἕνα ἄλλο πού εἶχε μόνο δώδεκα θέσεις κωπηλατῶν, ἀλλά δέ θά ἦταν «ἐκατόζυγος», πράγμα πού κάνει σαφές ὅτι τά δύο αὐτά σύνθετα δέν εἶναι, σημασιολογικά, ἐναλλακτικοί τύποι. Τό «πολύζυγος» δέν ἀρκοῦσε νά δηλωθεῖ ἡ ἔννοια τοῦ «ἐκατόζυγος», δηλαδή ἡ ἔννοια τοῦ μεγαλύτερου πλοίου ἀπό τό συνηθισμένο μεγάλο πλοῖο.

21. Πρβλ. τόν *Κατάλογο Νεῶν* (Β 494 κ.έξ.), πού θεωρεῖται ἱστορικό ντοκουμέντο (βλ. R. Hope Simpson - J.E. Lazenby, *The Catalogue of Ships in Homer's Iliad*, Oxford 1970).

22. Πρβλ. τή μελέτη μου, *Form and Content in Homer*, Wiesbaden 1982 (Hermes Einzelschriften, 46).

23. Πρβλ. Εὔσταθ. Ι, 44, «ἐκατόζυγος ναῦς ἢ πολύζυγος» καί σχόλ. Τ στό Υ 247, «πολύκωπον».

24. Πρβλ. Ἡσύχ. s.v. ἐκατόζυγος, «ἐκατὸν καθέδρας ἔχουσα» καί σχόλ. Δ στό Υ 243.

25. Βλ. Monro, *Homer Iliad*, II, σ. 370, «such a ship being then an impossibility».

26. Τά πλοῖα τοῦ Φιλοκτήτη εἶχαν π.χ. πενήντα κωπηλάτες (Β 719), ἐνῶ τό πλοῖοπού μετέφερε τή Χρυσίδα εἶχε μόνον εἴκοσι (Α 309).

Με βάση τὰ παραπάνω μπορούμε νά ποῦμε ὅτι τὸ «ἐκατόμπολις» χαρακτηρίζει τὸ μέγεθος τῆς Κρήτης, δηλαδή τὴν ἰσχύ της, καὶ ὄχι τὸν ἀριθμὸ τῶν πόλεων της²⁷. Ἐνὰ «πολύπολις» (Κρήτη) δὲ θὰ ἀπέδιδε ποτέ τὴν ἔννοια αὐτὴ στὸν ἴδιο βαθμὸ. Ὁ ποιητὴς ἀναφέρει στὸ σχετικὸ χωρίο τοῦ *Καταλόγου* (Β 645 κ.έ.) ἑπτὰ ὀνομαστικῆς πόλεις²⁸, κάτω ἀπὸ τὴν ἡγεμονία τοῦ Ἰδομενέα, γιὰ νὰ προσθέσει ἀμέσως μετὰ (στ. 649):

ἄλλοι θ' οἱ Κρήτην ἐκατόμπολιν ἀμφενέμοντο

Δὲν ἦταν ὅλοι οἱ Κρήτες τοῦ Ἰδομενέα αὐτοὶ ποὺ κατοικοῦσαν στίς ἑπτὰ πόλεις, ἦταν περισσότεροι ποὺ ζοῦσαν στὴ μεγάλη (ὡς πρὸς τὸν ἀστικό πληθυσμὸ) Κρήτη. Τὸ συνηθισμένο ἐπίθετο «μεγάλην» (Γ 221, Ν 336) στὴ θέση τοῦ «ἐκατόμπολιν» θὰ ἦταν (πέρα ἀπὸ κάθε στιχουργικῆς δυσκολίας) κάπως γενικὸ καὶ ἀόριστο, ὅπως εἶναι τὸ «καλὴ καὶ πείρα» τῆς Ἰδομείας (τ 172-3). Τὸ φυσικὸ, γεωγραφικὸ θὰ λέγαμε καλύτερα, μέγεθος τῆς Κρήτης ὑποδηλώνεται μὲ τὸ «γαῖα... περίρρυτος» στὸ ἴδιο χωρίο²⁹. Τὴ συγκέντρωση τοῦ μεγάλου πληθυσμοῦ («ἄνθρωποι/πολλοί, ἀπειρέσιοι», στ. 173-4) σὲ πάμπολλα ἀστικά κέντρα δείχνει καὶ ἡ δήλωση τοῦ ἀφηγητῆ γιὰ τίς «ἐννήκοντα πόλεις»³⁰. Τὰ δύο χωρία μᾶς δίνουν μιὰ ἐνιαία εἰκόνα γιὰ μιὰ πλούσια καὶ ἰσχυρὴ Κρήτη ποὺ ἤξερε ὁ Ὅμηρος.

27. Κανεὶς ποιητὴς ἢ ἄλλος δὲν τίς μέτρησε ποτέ (ὅπως κανεὶς δὲ μέτρησε καὶ τίς πύλες τῆς αἰγυπτιακῆς Θήβας) καὶ εἶναι μάταιο (καὶ ἀδικαιολόγητο) νὰ ζητᾶ κανεὶς τὴν ἐπαλήθευση τῶν ἐκατὸ πόλεων (γιὰ τίς προσπάθειες ποὺ ἔγιναν πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτὴ βλ. Faure, ἔ.ἀ. 173 κ.έξ.) ἢ νὰ συγκρίνει τὸν ἀριθμὸ μὲ τὸ ἐνενήκοντα τῆς Ἰδομείας καὶ νὰ προσπαθεῖ νὰ ἐξηγήσει τὴ διαφορά.

28. Βλ. σχετικὰ Simpson - Lazenby, ἔ.ἀ., σ. 112 κ.έξ.

29. Βλ. καὶ I. Καλιτσούνακη, «Κρήσιον πέλαγος», *Κρητ. Χρον.* Α' (1947), σ. 7 κ.έξ., ποὺ ἀναφέρει καὶ ἄλλες μαρτυρίες.

30. Ἐπιφυλάξεις ὑπάρχουν γιὰ τὸν ἀριθμὸ «ἐνενήκοντα». Βλ. F. Bennet Anderson, «Cycles of Nine», *CJ* 50 (1954-1955), σ. 131 κ.έξ., ποὺ διαβλέπει κάποια σχέση ἀνάμεσα στὸ «ἐννήκοντα» καὶ στὸ «ἐννέωρος» (στ. 179 τοῦ ἰδίου χωρίου) καὶ σημειώνει (σ. 132): «It might be also that there is related significance in the number ninety for the cities of the island».